

Душпастирська діяльність у духовно-моральному вихованні молоді: актуальність та проблематика

протоієрей Віктор Михалевич

Серед актуальних питань, що сьогодні стають перед Церквою, суттєве місце займає проблема забезпечення духовних потреб дітей та молоді у секулярній (світській) сфері, зокрема у світських навчальних закладах. Християнство загалом, а Православ'я зокрема, ґрунтується на заповіді любові – любові до Бога і ближнього. І саме виконання цієї найбільшої Заповіді Закону Божого спонукає сучасних душпастирів Христової Церкви не залишатися байдужими до того, що відбувається поза стінами їхнього храму та парафії. Душпастирство, тобто турбота про спасіння душ вірних, є основною діяльністю Христової Церкви і на сьогодні – великою потребою та вимогою часу.

У Православній Церкві існує розмежування між літургічним і душпастирським служінням священика. Суть і особливості духівництва нашого часу розкриває у своїй праці «Причинки до мислі про сучасне душпастирство» відомий богослов, протопресвітер Степан Ярмусь. Він стверджує, що душпастирське служіння священика представляє світ людських потреб, сферу проблематичного, іноді навіть трагічного, того, що потребує порятунку, розради й спасіння. Саме цього служіння стосуються слова Пастиреначальника Ісуса Христа: «Лікаря не потребують здорові, а хворі. Я не прийшов кликати праведних, але грішників до покаяння» (Мк. 2, 17). А в іншому місці Він дає такі настанови для пастирів: «Котрий з вас чоловік, мавши сотню овець і загубивши одну з них, не покине в пустині тих дев'яносто дев'яти, та не піде шукати загинулої, аж поки не знайде її? А знайшовши, кладе на рамена свої та радіє. І, прийшовши додому, скликає він друзів і сусідів, та й каже до них: "Радійте зо мною, бо знайшов я вівцю свою тую загублену". Говорю вам, що так само на небі радітимуть більше за одного грішника, що кається, аніж за дев'яносто дев'ятох праведників, що не потребують покаяння!» (Лк. 15, 4-7). У цих словах Спасителя бачимо вказівки не для літургічного служіння, а для душпастирського. Бо увага духівника завжди мусить бути там, де людина в біді, де вона хворіє... Добрий пастир завжди там, де людський біль, людське терпіння; він не відвертається від потребуючої людини, хоч би як глибоко вона не впала. Священик, який виконує літургічне служіння, – в церкві, біля престолу, а співчутливий душпастир – там, де людська потреба. Для доброго душпастиря немає безнадійного стану. Він знає ціну «впавшої» людини й завжди має на увазі ту «ангельську

радість за одного грішника, що кається». Це усвідомлення – ознака доброго і справжнього душпастирства. Функцією християнської любові є опіка, турбота, дбання про об'єкт любові, відповідальність за нього. І зрозуміло, що у своїй природі любов має бути активною до об'єкта любові. Вона зобов'язує. Ці функціональні елементи становлять сутність і динаміку душпастирського служіння. Церква любить своїх вірних – своїх дітей, а тому дбає й турбується про кожного, виявляючи це в обов'язках спеціально обраного й поставленого на це духовенства – душпастирів.

Сьогодні поряд з монастирським і парафіяльно-побутовим розумінням Православ'я, яке історично здобуло перевагу на наших теренах, важливо зосередити увагу на християнському служінні в секулярній сфері. Говорячи про пастирське служіння зі шкільною і студентською молоддю, варто замислитися, які проблеми турбують сьогодні школяра, студента-християнина світського навчального закладу. Адже наше суспільство знаходиться в умовах жорсткої конкуренції духовного і світського світоглядів. Всюди, де справа стосується долі людей (особливо дітей і молоді), де відбувається боротьба добра зі злом, необхідний високодуховний підхід, той, що явив наш Господь Ісус Христос. Мета Церкви – показати учням і студентам Христа, Його вчення любові, яке змінює життя навіть найбільших грішників; дати можливість кожному зробити вибір між тим, що пропонує Християнство, та цей світ. Неприпустимою є ситуація, коли дитина, підліток, юнак мають робити псевдовибір: вибрати між атеїзмом і... нічим більше, як це практикувалося у радянські і, на жаль, пострадянські часи. Потрібно дати молодій людині можливість справжнього вибору. І як один зі способів здійснити це на практиці є, власне, душпастирське служіння у навчальних закладах. У Волинській єпархії Української Православної Церкви Київського Патріархату вже є кількарічний досвід такого служіння, який має непогані плоди.

Зараз як ніколи помітно, що стоїмо перед загрозою не просто абстрактної «бездуховності» – Україні загрожує втрата національної та культурної ідентичності. Нам загрожує не просто зниження рівня суспільної моралі, а відчутне зростання злочинності у її найжорстокіших формах, розпуста і розпад сім'ї як основи держави і Церкви, жахливе зростання наркоманії та інших «залежностей» нинішнього часу, що поневолюють серця молодих людей. У найближчому майбутньому на нас може чекати не просто світоглядна нерозбірливість, а й засилля окультизму і псевдомістики, які можуть сформувати покоління духовних покручів. Якщо ж ми справді бажаємо запобігти катастрофі, слід докласти спільних зусиль світських і церковних педагогів, психологів і богословів для створення в Україні системи освіти, побудованої на вічних істинах християнської моралі.

Релігійні освіта та виховання мають дві основні форми, кожна з яких має право на існування і відіграє специфічну роль у формуванні цілісного світогляду молодого покоління.

Перша і «класична» – релігійні освіта і виховання в Церкві. Через церковну проповідь та заняття з вивчення Святого Письма і Закону Божого, через участь у спільній та сімейній молитві, через відвідування спеціальних навчальних закладів, як, наприклад, недільних шкіл, гуртків тощо, діти та молодь не лише набувають знань про Бога, а й опановують досвід особистісного богоспілкування, побожного життя. Відбувається преображення сердець, духовне зростання. Ця форма – виключно прерогатива Церкви, яка втілює її у відповідності з віровченням та історичною практикою благочестя.

Друга форма, яка набуває актуальності сьогодні, – християнська освіта і виховання в системі світської освіти. І саме вона має нині найбільший суспільний резонанс і викликає найбільше дискусій.

В Україні роблять спроби запровадження викладання в системі середньої освіти предмету «Основи християнської етики», який знайомив би учнів із традиційними моральними цінностями християнства, формував би уявлення про чесноти і гріхи, припустиме і неприпустиме. Ініціатором введення такого предмету виступив ще Президент України Віктор Андрійович Ющенко, а від 13 липня 2010 року Програма з християнської етики, підготовлена Національним університетом «Острозька академія», отримала рекомендацію Міністерства освіти і науки України (Лист 1/П-6347) як факультатив у школах України.

Слід зазначити, що запровадження викладання вказаного предмету викликало не лише схвальні відгуки, але й дискусії та відверту критику. Дехто висловлював побоювання, що система освіти, яка понад сімдесят років перебувала у стані примусового державного атеїзму й цілковитого заперечення Церкви, тепер зазнає нахилу в інший бік, а місце відвертого секуляризму й атеїзму прагне зайняти клерикалізм. Однак побоювання ці безпідставні.

Релігійна освіта і виховання в світській освітній системі ґрунтуються на законодавстві України, схвалених Україною міжнародних правових актах і традиції цивілізованих країн. Можливість ознайомлення дітей із моральним вченням християнства не суперечить основним положенням міждержавних угод, законодавству України та традиціям багатьох держав.

Окрім цього, існує добрий досвід і хороші напрацювання щодо створення регіональної нормативно-правової бази для запровадження викладання традиційних для України християнських цінностей в системі світської освіти (наприклад, у західному регіоні).

Традиції провідних цивілізованих країн засвідчують: викладання основ християнського світогляду в системі світської освіти цілком можливе.

У світі існує багато моделей світської освіти у державних (муніципальних) школах. Досвід формування світськості системи освіти визначається історичними традиціями і сучасним станом церковно-державних стосунків зокрема. Загалом, скільки країн – стільки є й моделей християнського виховання в мирській системі. Приміром, у Конституції Ірландії воздається честь Святій Трійці, а в Греції, де Православна Церква є державною, освіта має обов'язково конфесійний характер. При загальній факультативності релігійної освіти в Іспанії, Закон Божий викладають спеціалісти, яких світська адміністрація вибирає зі списку, запропонованого єпархією, а в Данії викладають курс «Християнських знань». У Бельгії учням надано можливість вибирати між релігійним та позаконфесійним курсом моральності тощо.

Поряд із конфесійними існують загальнохристиянські релігійна освіта і виховання. Вони навіть не потребують додаткових уточнень, не вимагають наукових дефініцій. Моральний закон Декалогу, Євангельські Заповіді Блаженств, Притчі Ісуса Христа, – все це становить єдину основу моралі для усіх християн, незалежно від конфесійної приналежності. Тому викладання основ християнської етики не перетворює школу на арену міжрелігійної ворожнечі, а дитячі серця – на об'єкти для полювання місіонерів з різних конфесій та деномінацій (за умови, звичайно, чіткого законодавчого визначення статусу предмету, який викладають, із детальним визначенням його структури і напрямків).

До речі, у питанні викладання основ християнської етики зі спільною позицією виступають традиційні Церкви в Україні – Українська Православна Церква Київського Патріархату, УПЦ МП, УАПЦ та УГКЦ. Вони, попри всі розбіжності в традиціях і поглядах, попри часом гострі дискусії, об'єдналися у справі духовного відродження України. Це – конкретний приклад того, що цей предмет вже виступає миротворчим фактором і стабілізатором релігійної ситуації в Україні.

Релігійна освіта і виховання не суперечать принципам науковості освіти та світськості держави і мають висвітлюватися щонайменше нарівні з іншими світоглядними теоріями.

За радянських часів офіційною державною ідеологією було проголошено атеїзм. Він же отримав назву «наукового світогляду» – на противагу світогляду християнському, який априорі таврувався як «ненауковий». Минули безбожні радянські часи, але не так багато змін відбулося в системі освіти. Попри всі запевнення про свободу совісті, учні практично не мають можливості вибирати: крім атеїстичного світогляду їм не пропонують нічого. І донині є вчителі, які спокійно і безальтернативно вкладають у свідомість молодого покоління химерні уяви про християнство як «важіль гноблення народів», «біблійні міфи про створення світу» тощо. Святе Письмо часто вивчається тільки й виключно

як пам'ятка літератури (до речі, зарубіжної, відтак, менш рідної, ніж власне «рідна»; і це при тому, що саме Біблія стала джерелом натхнення і сюжетів багатьох видатних українських літераторів).

Основна світоглядна домінанта сучасної освіти по суті своїй атеїстична. На жаль, учневі не надано можливості вибору між атеїзмом і християнською позицією. Тож тільки за умови визнання за учнями права вибирати, якої саме думки дотримуватися у питаннях світогляду, тільки за умови надання дітям та молоді компетентної і неупередженої інформації про християнське світосприйняття, ми можемо очікувати на народження нового покоління справжніх освічених людей.

Зрозуміло, що запровадження релігійної освіти і виховання потребує компетентних кадрів. Як не прикро, справа підготовки таких кадрів є часто проблемною. Основи християнської етики викладають або вчителі інших предметів (від історії до трудового навчання) – як додаток до годинного навантаження, або ж викладають священнослужителі тієї чи іншої конфесії. Обидва варіанти мало прийнятні. Перший – бо викладання світоглядотворчого предмету потребує високого професіоналізму й обізнаності в багатьох питаннях, які виходять за межі власне етики; другий – бо привносить мало бажану конфесійність у викладання загальнохристиянської етики. Вихід, напевно, полягає у започаткуванні цілеспрямованої підготовки викладачів за новою кваліфікацією – «викладач християнської етики», що започатковано, наприклад, у Національному університеті «Острозька академія». Інший шлях – надати можливість викладати християнську етику випускникам духовних навчальних закладів, які мають педагогічну освіту. Церква готова до тісної співпраці з системою освіти у методичному забезпеченні підготовки названих спеціалістів.

Варто зазначити, що викладання основ християнства можливе тільки на принципі традиційності, і це цілком відповідає чинному законодавству. Промисел Божий визначив, що саме візантійське християнство сформувало історичне обличчя України й менталітет українців. Різдва, Великдень і Трійця проголошені святковими днями. Східними християнами були державотворці Володимир Великий і Ярослав Мудрий, світочі мистецтва Тарас Шевченко і Максим Березовський, духовні подвижники митрополит Київський Іларіон і преподобний Феодосій Печерський, лікарі Микола Пирогов і святий Лука (професор Войно-Ясенецький), педагоги Костянтин Ушинський і Памфіл Юркевич, філософ Григорій Сковорода та багато інших. Храми Києва, святі мощі преподобних подвижників, українські ікони (як наприклад, Вишгородська Богоматір), музика Веделя, Березовського і Бортнянського, абетка, яка походить від винайденої святими Кирилом і Мефодієм тощо. Все це і багато іншого становить не просто історичне надбання, але частину буття України й українців. Відтак, орієнтація на традицію дає змогу виховувати

справжнього патріота, укоріненого в моралі, яка є надбанням двотисячолітньої практики нашого народу. Водночас слід знайомити учнів як і з християнською моральною традицією, так і з основними нехристиянськими традиціями. Це також потрібно для надання учневі і студенту можливості вибору й свідомого ставлення до певних моральних постулатів.

Поряд з таким вихованням в системі світської освіти зберігатиметься і принцип культурологічності. Інакше християнська етика перетвориться на виключно віроучительний предмет, а це за складної ситуації в українському релігійному житті може мати сумні наслідки. Але саме етика в контексті української культури зможе прилучити дитину і до глибин українського буття, і до висот християнської моралі. Не кажучи вже про те, що саме культура дає змогу прослідкувати дію Промислу Божого щодо нашого рідного краю, а також побачити плоди як християнської етики, так і спроб жити без Христа.

Отож, підсумовуючи сказане, слід усвідомити, що зазначені вище принципи визначають суть релігійної освіти в складному суспільстві, яким є сучасна Україна. Дотримання їх зможе стати одним із вагомих каменів у підмурку міцного миру і спокою в державі та суспільстві. Виховані на традиційних для України християнських моральних істинах, на засадах твердості у вірі, але, водночас, і поваги до чужої думки, громадяни майбутньої України зможуть вибирати правильну тактику і знаходити мирний вихід із багатьох конфліктних ситуацій. Освіта, побудована на традиційних для України цінностях, зокрема й обов'язково на цінностях християнських, дасть можливість наступним поколінням бути благочестивими громадянами своєї держави, будувати свій спільний дім на міцному фундаменті; водночас ця освіта розкриє серця й душі до розуміння різних типів культури і способів життя, навчить толерантності. Сьогодні більш ніж очевидно, що майбутнє нашої держави, яка має багату тисячолітню християнську традицію і культуру, залежить від християнського виховання та суті тих цінностей, які закладаються в серця молоді, і навряд чи держава впорається з цим завданням без участі Церкви. Держава сьогодні повинна сприймати Церкву як партнера у справі державотворення, а роль релігії у духовному відродженні не повинна викликати сумнівів. Враховуючи потреби духовного відродження України та зміцнення моральності у суспільстві, навчальні заклади покликані забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав педагогам виховувати найкращі духовні якості, чесні і сильні характери, формувати сумління і громадянські чесноти, спонукав би учнів і студентів бути сьогодні та в подальшому корисним своєю народові. На жаль, донині ще дуже мало зроблено, щоб духовні потреби молодих людей були забезпечені, а істини Христового вчення проростали у вигляді плодів благочестя. Для цього необхідна співпраця Церкви та держави, православних і світських педагогів, психологів та богословів.

Список джерел та літератури:

1. Біблія або Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. Переклад Патріарха Філарета. – Київ: Вид-во Київської Патріархії УПЦ КП, 2004.
2. Антоній (Храповицький), митр. Пастырское богословие: Сборник статей и лекций по религиозным вопросам из области науки пастырского богословия (перезд. часть 2-го тома Полного собрания его сочинений). – Харбин, 1935.
3. Виговський В. Церква як фактор формування громадянського суспільства в Україні // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – №2. – С. 187–193.
4. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції. – К.: «Школяр», 1997. – С. 78–122.
5. Затовський А., прот. Православні традиції в освіті і вихованні // Вісник православної педагогіки. – 1999. – № 1. – С. 13–14.
6. Каушанський П. Духовність і моральність // «Християнство і духовність» (збірник матеріалів другої міжнародної наукової конференції циклу наукових конференцій «Християнство: історія і сучасність»). – К., 1998. – С. 49.
7. Киприан (Керн), архим. Православное пастырское служение. – СПб., 2000.
8. Ошудляк Я., прот. Духовно-моральні основи християнського життя за вченням святителя Феофана Затворника // Апологет / Богословський збірник Львівської Духовної Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – №1–5. – 2005.
9. Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 березня 2005 р. – К.: МАУП, 2006.
10. Руневский П. (свящ.), Значение христианства в духовно-нравственном развитии человека. – СПб., 1989.
11. Ярмусь С., протопресв. Причинки до мислі про сучасне душпастирство. Кн. друга. – Вінніпег – Канада, 1995.